

LINGUISTIC GEOGRAPHY–SAMPLING METHOD OF THE LINGUISTIC MATERIAL

Alma-Ioana Gavril-Ursache (Mateiu)

PhD. student, „Alexandru Ioan Cuza” University of Iași

Abstract: Through this paper, we aim to synthesize the terminological and applicative aspects of the linguistic geography method as a preliminary activity of collecting and recording materials. We will highlight the importance of the method in direct research of the multiformal reality of speech and in developing linguistic atlases – effective instruments and sources of study. We will also point out its limitations, since the method is relevant only for a certain historical moment and a certain moment of speech. By any means, we're not looking to dismiss the comparative-historical method, we are simply going to make it more comprehensive. Thus, we do not want to lose the previous linguistics, we are just framing it and partially modifying it.

Keywords: the linguistic geography, dialect survey, dialect atlas, dialectology, sociolinguistics

Definiția lexicografică a *geografiei lingvistice*, conform Dicționarului de termeni lingvistici¹ este: „metodă de cercetare care înregistrează pe hărți varietățile dialectale ale unei limbi și le interpretează în perspectivă geografică. Pe baza ei se realizează un corpus de lucrări (atlase, studii și monografii lingvistice), care constituie o componentă a dialectologiei. Există o deosebire netă între geografia lingvistică și monografia lingvistică: prima studiază răspândirea și evoluția formelor (fonetice, morfologice, lexicale, sintactice etc.) într-o perspectivă largă, cu o capacitate explicativă mai mare, în câteva sau în toate graiurile unei limbi, reconstituind istoria acestora pe baza repartiției geografice, în timp ce a doua studiază graiul într-o perspectivă închisă, de <<celulă lingvistică>>, cu o capacitate explicativă mai mică. Ea a fost folosită pentru prima oară de către lingvistul german G. Wenker în lucrarea sa *Sprachatlas von Nord- und Mitteldeutschland* („Atlas lingvistic al Germaniei de Nord și de Centru”), apărută în 1881, dar s-a impus prin lucrarea lui Jules Gilliéron și Edmond Edmont, apărută la Paris în 1902-1910, *Atlas linguistique de la France* („Atlas lingvistic al Franței”) și prin studiul fundamental al lui Jules Gilliéron, apărut în 1918 la Paris, *Généalogie des mots qui désignent l'abeille* („Genealogia cuvintelor care desemnează albina”), consacrat examinării primei hărți din atlas. Una dintre constatările fundamentale pe care Gilliéron le face pe baza materialului interpretat este *călătoria formelor, a cuvintelor care explică evoluția graiurilor*”¹. *Geografia lingvistică* reprezintă un „moment important în evoluția studiilor de dialectologie” și „se ocupă de descrierea și reprezentarea grafică a fenomenelor lingvistice. Metoda constă în înregistrarea pe hărți a unui număr de fapte lingvistice, permițând astfel observarea fenomenelor (fonetice, gramatice etc.) pe arii întinse și compararea realizării lor concrete în diferite puncte anchetate”². Cu alte cuvinte, metoda *geografiei lingvistice* îmbină elemente ale geografiei, cu elemente ale lingvisticii, pentru a putea fi folosită de ambele discipline, în scopul cunoașterii mai detaliate a vorbirii dialectale, ceea ce o face parte esențială a *dialectologiei*. De ce *geografie*? Pentru că, în primul rînd, se ocupă de variația diatopică a limbii, adică de varietățile regionale, teritoriale ale acesteia: „Dialectologia este disciplina lingvistică al cărei obiect de studiu îl constituie

¹Gheorghe Constantinescu-Dobridor, *Dicționar de termeni lingvistici*, Editura Teora, București, 1998.

²Sorin Guia, *Elemente de dialectologie română*, Editura Vasiliana '98, Iași, 2014, p. 15.

varietățile teritoriale (regionale) ale limbii: dialecte, subdialecte, graiuri, subgraiuri etc.”³; în al doilea rând, utilizează aceleași instrumente de lucru specifice geografiei, și anume: hărți și atlase. „Geografia lingvistică este o metodă specifică dialectologiei, constând în *cartografierea* pe hărți lingvistice a unui număr mai mult sau mai puțin bogat de fapte lingvistice, obținute pe baza unei anchete (prin corespondență sau, mai ales, la fața locului) de pe o rețea de puncte fixate în prealabil; totodată, metoda geografică aplicată la studierea varietății regionale a limbii constă în interpretarea răspîndirii, a repartizării pe teren a formelor lingvistice (fonetice, morfologice, sintactice, lexicale – în ultima vreme și a unităților cu valoare distinctivă – fonologice). [...] în sens «non-tehnic»⁴ adică curent, geografia lingvistică este o parte a geografiei, e o «geografie a limbilor» (actuale, istorice sau preistorice), a formelor concrete în care comunitățile lingvistice realizează entitățile numite limbi; studiul răspîndirii pe teren a limbii (a comunității care vorbește aceeași limbă) poate constitui obiectul geografiei umane și politice (alături de componentele „națiune”, „stat”, „cultură” etc.), limba fiind cea mai pertinentă trăsătură a unui popor. [...] în sens «tehnic»⁵, geografia lingvistică e o geografie «internă» a limbii, care nu se ocupă de frontierele dintre limbi (=comunități lingvistice), ci de extinderea și repartizarea spațială a fenomenelor lingvistice specifice și de limitele dintre ele, de dinamica acestor fenomene (felul cum apar inovațiile, cum se difuzează etc) [...] Un album de hărți lingvistice este un atlas lingvistic; spre deosebire de atlasele geografice, atlasele lingvistice conțin hărți ale aceluiași teritoriu: harta «de bază» (topografică) rămîne de fiecare dată aceeași, ceea ce se schimbă este materialul lingvistic, fiecare hartă fiind harta unui singur fenomen lingvistic [...] rețeaua de puncte anchetate sînt reprezentate de fiecare dată prin același număr”⁶. Practic, la baza *geografiei lingvistice*, stau *hărțile lingvistice*, pe baza cărora se întocmesc *atlasele lingvistice*, acestea fiind instrumente utilizate de *dialectologie* în studiul *graiurilor*, dar pot fi utilizate și în alte scopuri, de exemplu *sociolingvistice* sau pentru studii *culturale*. Aceste hărți sînt de mai multe tipuri, în funcție de ceea ce a fost urmărit de anchetator în chestionarul realizat în prealabil, și anume: hărți fonetice, fonologice, morfologice, sintactice și lexicale⁷; sau, în funcție de intențiile interpretative, hărțile pot fi: punctuale (analitice) și interpretative (sintetice). Explicate astfel: „Hărțile fonetice înregistrează: variante ale unui sunet în diferite puncte ale teritoriului anchetat [...] și ipostaze actuale și anterioare ale unui sunet mai vechi (arhaismul și inovația coexistînd pe un teritoriu lingvistic dat) [...]. Hărțile fonologice notează sunetele cu valoare distinctivă (fonemele), în cazul în care acest aspect a fost urmărit în ancheta cu chestionar. [...] Hărțile morfologice dau răspîndirea pe teren a formelor gramaticale. [...] Hărțile lexicale indică termenii care denumesc aceeași noțiune pe un domeniu lingvistic dat [...]. Hărțile sintactice sînt mai rare, sintaxa fiind mai greu de obținut cu ajutorul chestionarului și, mai ales, fiind mai greu de cartografiat, date fiind dimensiunile sintagmelor. Totuși, unele construcții [...] pot figura pe hărți lingvistice”⁸. „Hărțile punctuale (analitice) menționează fiecare formă obținută la punctul respectiv [...]. Hărțile interpretative (sintetice), care presupun o elaborare din partea dialectologului, stabilesc [...] arii de răspîndire a fenomenului respectiv”⁹. Ulterior, în funcție de mai multe criterii, dar pe baza hărților și a suplimentelor pe care le conțin, și atlasele lingvistice se împart în mai multe categorii, după cum vom preciza ulterior: din punct de vedere al întinderii teritoriului investigat, de domeniul mai mare sau mai mic, avem atlase regionale, naționale (sau generale) și internaționale (destul de rar întîlnite); din punctul de vedere al obiectului investigat obținem atlase pur lingvistice, dar și etno-

³Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *Probleme de dialectologie română*, Centrul de multiplicare al Universității din București, 1973, p. 10.

⁴Eugen Coșeriu, *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică*, Editura Știința, Chișinău, 1994, p. 35 (=Coșeriu, *Lingvistică*).

⁵*Ibidem*, p. 39.

⁶Matilda Caragiu-Marioțeanu, *Compendiu de dialectologie română (nord – și sud-dunăreană)*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1975, p. 61.

⁷*Ibidem*.

⁸Matilda Caragiu-Marioțeanu, *op. cit.*, p. 62.

⁹*Ibidem*, p. 64.

lingvistice (la granița dintre etnologie și dialectologie), iar din punct de vedere al structurii lingvistice vizate, există atlase de discontinuități (ale variantelor teritoriale ale limbii, bazate pe diferențe) și atlase de continuități (ale elementelor comune, bazate pe asemănări)¹⁰. Extrăgând esențialul din aceste definiții mai sus citate, putem preciza că *geografialingvistică* este o metodă de cercetare ce urmărește modelul geografiei (în speță, cartografierea) și se utilizează în studiul lingvistic (mai exact, în analiza vorbirii dialectale), ea a ajutat la evoluția dialectologiei și a devenit parte din aceasta, iar principalele sale instrumente sînt hărțile și atlasele lingvistice.

Un alt aspect foarte important este faptul că *geografia lingvistică*, ca metodă de prelevare de material lingvistic, parcurge mai multe etape. În *Tratat de dialectologie românească*¹¹ ni se oferă o privire de ansamblu asupra acestor etape, după cum urmează: sînt „trei etape diferite (succesive): 1. modalitatea *de a obține* material dialectal (culegerea faptelor de pe teren); 2. modalitatea *de a-l prezenta* după ce a fost cules; 3. *interpretarea* lui.” De fapt, prima etapă presupune și toate activitățile preliminare efectuate de către anchetator, adică: alegerea tipului de chestionar, elaborarea chestionarului, alegerea tipului(urilor) de anchetă, fixarea punctelor de anchetă, alegerea subiecților, modificarea chestionarului pe parcursul anchetelor în funcție de necesități ș.a.m.d., apoi culegerea efectivă a datelor, adică efectuarea anchetelor, transcrierea lor fonetică și orice alt tip de transcriere sau de activitate mai este necesară, pentru ca abia apoi să putem trece la etapa a doua. Aceasta presupune realizarea de hărți lingvistice, adică cartografierea materialului cules, realizarea de glosare, monografii și atlase lingvistice, acestea din urmă fiind obiectul specific metodei geografiei lingvistice, iar în cele din urmă, doar unii cercetători și doar unele cercetări ajung la cea de-a treia etapă. Ultima etapă presupune interpretarea, analiza materialului lingvistic anterior cules și prezentat. Atît pregătirea anchetei, cît mai ales interpretarea materialului, presupun „o cunoaștere multilaterală (din partea anchetatorului sau, după caz, a cercetătorului, în cazul în care ancheta se desfășoară prin corespondență) a domeniului de anchetat”¹². Culegerea faptelor de pe teren se poate desfășura atît prin anchetă dialectală organizată, sistematică, tip de comunicare dirijată, cît și prin observație directă sau alte tipuri de anchetă (de tipul traducerilor din limbă literară în dialect sau al conversațiilor libere pe baza cărora se fac diferite interpretări ș.a.); totuși, pentru realizarea de atlase lingvistice, cel mai util „instrument” rămîne ancheta dialectală sistematică. Ancheta dialectală „urmărește competența «expresivă», capacitatea de adecvare a subiectului, adică posibilitatea de a vorbi «în circumstanțe determinate», de a structura «discursuri», în conformitate cu circumstanțele. Astfel ancheta dialectală poate fi definită ca o formă specială de comunicare”¹³.

După cum am menționat anterior, inițiatorul metodei geografiei lingvistice este, incontestabil, Jules Gilliéron. „Analizînd răspîndirea pe teren a unor fenomene și constatînd că principiul legilor fonetice, utilizat de neogramatici, nu putea explica satisfăcător marea varietate lingvistică (hărțile lingvistice semnalînd deseori excepții de la regulile cunoscute), Jules Gilliéron găsește o serie de explicații pentru schimbările din limbă, cunoscute sub numele de «principiile lui Gilliéron»”¹⁴. De fapt, el realizează, cu alte cuvinte, următorul lucru: „Foarte important este factorul diatopic, legile fonetice avînd o acțiune limitată în spațiu. Cu alte cuvinte, o lege fonetică ce decurge din starea și tendințele unui anumit sistem fonetic, al unei comunități lingvistice date, nu este valabilă și pentru o altă comunitate lingvistică”¹⁵. Jules Gilliéron a rămas un punct de reper în evoluția lingvisticii și mai cu seamă a dialectologiei prin prisma geografiei lingvistice tocmai prin cele două principii evocate de el în urma importantelor studii publicate și mai ales a Atlasului Lingvistic al Franței (ALF, primul atlas lingvistic complet, la care a colaborat și Edmond Edmont ca anchetator). Cele două principii au fost, mai apoi, completate de alți lingviști, și, bineînțeles, criticate de unii. Totuși,

¹⁰*Ibidem*, p. 62-69.

¹¹Valeriu Rusu (coord.), *Tratat de dialectologie românească*, Editura Scrisul românesc, Craiova, 1984, p. 13 (= *TDR*).

¹²*Ibidem*, p. 14.

¹³Stelian Dumistrăcel (coord.), *Ancheta dialectală ca formă de comunicare*, Editura Academiei Române, Iași, 1997, p. 46.

¹⁴Sorin Guia, *Dialectologie română – studii și corpus de texte*, Editura Vasiliana `98, Iași, 2014, p. 31.

¹⁵Alexandru Gafton, *Elemente de istorie a limbii române*, Editura Restitutio, Iași, 2001, p. 29.

„două dintre principiile formulate de J. Gilliéronsînt invocate mereu de cercetători: *migrația cuvintelor și lupta dintre cuvinte*. 1. Cuvintele migrează dintr-o regiune în alta [...]. Rezultatul unei migrații este și suprapunerea de particularități lingvistice. [...] 2. În legătură cu lupta dintre elementele lexicale trebuie să reținem mai întâi ideea «îmbolnăvirii» unor cuvinte, ale cărei cauze sînt multiple: omonimia, polisemia, scurtimea (corpul fonetic redus al) cuvîntului. Alte cuvinte le iau locul, dovedindu-se a fi mai «puternice»¹⁶. După cum precizam anterior, o parte dintre lingviștii de după Gilliéron au venit, practic, cu completări la aceste principii. Unul dintre cei ce s-au remarcat prin precizie și veridicitate a fost Matteo Bartoli. Acesta „formulează *teoria ariilor lingvistice*, fundamentînd așa numita *lingvistică spațială*”¹⁷. El „pune accentul pe stabilirea cronologiei faptelor lingvistice plecînd de la dispoziția ariilor dialectale. De aceea metoda se mai numește și lingvistică areală. Această metodă, inspirată din cea a lui Jules Gilliéron, poartă și numele de *geolingvistică*, deoarece permite să se stabilească cu predilecție stratigrafia faptelor de limbă”¹⁸. Dacă Jules Gilliéron aplica metoda și principiile sale în cazul limbii franceze și doar atît, Matteo Bartoli extinde discuția pe întreg spațiul roman, formulînd cinci principii de bază, prin care rămîne întipărit în istorie ca fondatorul teoriei ariilor dialectale: „1. Dintre două faze lingvistice, cea izolată este mai veche [...]; 2. Faza din aria laterală este mai arhaică decît cea din ariile centrale [...]; 3. Faza din aria mai mare (aria majoră) este mai veche decît cea din aria mai mică (minoră) [...]; 4. Uneori, faza din ariile mai noi este mai arhaică decît cea din ariile mai vechi [...]; 5. Faza mai puțin rezistentă, ce tinde să dispară, este mai veche decît cealaltă.” (idem). Aceste principii, spune chiar Bartoli, nu pot avea întotdeauna, însă, un caracter universal.

Pe teritoriul României, *geografia lingvistică* a avut un impact un pic mai tîrziu, din cauza condițiilor istorice. Totuși, interes pentru acest domeniu se poate resimți încă din vechile timpuri ale scrierii românești. Și anume, „Încă din secolul al XVII-lea, deși au subliniat unitatea românei din cele trei provincii, cărturarii au observat totuși existența unor diferențe lingvistice regionale. Astfel, în *Predoslovie către cetitori, a Noului Testament de la Bălgrad* (1648), mitropolitul Simeon Ștefan constată că: «rumânii nu grăescu în toate țările într-un chip, încă neci într-o țară toți într-un chip», explicînd acest fapt prin răspîndirea românilor în țări diferite, «de ș-au mestecat cuvintele den amestecarea altor limbi». Amestecul românei cu limbile popoarelor vecine este considerat și de stolnicul Constantin Cantacuzino, în *Istoria Țării Rumânești*, drept cauză a deosebirilor regionale («măcară fie și cevași osebită în niște cuvinte den amestecarea altor limbi»). Observații de mai mare finețe apar la Dimitrie Cantemir, în *Descriptio Moldaviae*. Cantemir relevă chiar în vorbirea moldovenilor existența unor diferențe, determinate de gradul de cultură (vorbirea din jurul Iașului, din preajma curții domnești, unde sînt reuniți oameni mai culți, este cea mai aleasă. În alte părți ale Moldovei au pătruns în vorbirea locuitorilor cuvinte ungurești, tătarăști, grecești, turcești.) și de sex. [...] Urmărind să demonstreze romanitatea și unitatea limbii române, reprezentanții Școlii Ardelene nu s-au preocupat în mod deosebit de studierea aspectelor regionale ale românei”¹⁹. După *TDR*²⁰, putem vorbi despre o adevărată studiere a graiurilor românești pe principiile geografiei lingvistice abia din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, odată cu Bogdan Petriceicu Hașdeu și cu Gustav Weigand, care, prin cercetările lor, au pus bazele metodei geografiei lingvistice și totodată a dialectologiei ca disciplină independentă pe teritoriul României, iar mai apoi acestea au fost dezvoltate de cele trei școli lingvistice românești, cea de la București, cea de la Cluj și cea de la Iași. „B. P. Hașdeu [...] este cel dintîi dintre lingviștii români care se referă la *geografia cuvintelor*, subliniind importanța geografiei lingvistice, într-un moment cînd această metodă de studiere a dialectelor abia începuse să se contureze”²¹. Din păcate, Bogdan Petriceicu Hașdeu rămîne la etapa

¹⁶Matilda Caragiu Marioțeanu, Ștefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Todoran, *Dialectologie română*, Editura didactică și pedagogică, București, 1977, p. 92-93 (= *Dialectologie română*).

¹⁷Sorin Guia, *Dialectologie română - studii și corpus de texte*, Editura Vasiliana 98, Iași, 2014, p. 32.

¹⁸*Dialectologie română*, p. 93-94.

¹⁹Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *op. cit.*, p. 29-30.

²⁰*TDR*, p. 12.

²¹*Dialectologie română*, p. 44.

culegerii de material dialectal. „E regretabil faptul că B. P. Hașdeu nu a redactat, în baza răspunsurilor obținute, măcar câteva hărți, care ar fi constituit una dintre primele aplicări, prin referire atât la domeniul romanic, cât și la alte domenii lingvistice, ale metodei geografiei lingvistice”²². Gustav Weigand, lingvist de origine germană, a pus temeliile studiului dialectelor limbii române prin munca sa de cercetare din cadrul „Institutului Pentru Studiul Limbii Române” înființat la Leipzig, în anul 1893, chiar de dînsul. Prin cele cinci lucrări monumentale ale sale: „Die Sprache der Olympto-Walachen nebst einer Einleitung über Land und Leute”, Leipzig, 1888; „Vlacho-Meglen. Eine ethnographisch-philologische Untersuchung”, Leipzig, 1892; „Die Aromunen. Ethnographisch-philologisch-historische Untersuchungen über das Volk der sogenannten Makedo-Romanen oder Zinzaren”, Leipzig, 1894-1895; „Albanesische Grammatik im südgegischen Dialekt”, Leipzig, 1913; „Bălgarsko-Němski rěčnik”, Leipzig, 1913; „Ethnographie von Makedonien”, Leipzig, 1924; cercetătorul influențează enorm următoarele studii dialectale românești, apogeul fiind atins prin elaborarea *Atlasului Lingvistic al dialectului dacoromâ* („Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebiets”, abreviat WALD). Acesta a servit drept model mai apoi pentru toate atlasele lingvistice de pe teritoriul României. *Atlasul Lingvistic Român* (ALR) editat de Muzeul Limbii Române la inițiativa lui Sextil Pușcariu, care i-a avut alături pe marii lingviști Sever Pop și Emil Petrovici, a fost primul de acest tip din toată zona Balcanică. Prin acesta, Sextil Pușcasiu a avut un important aport la evoluția lingvisticii românești în genere. Atlasul s-a întocmit pe baza unor anchete prin corespondență, dar cel mai important element a fost modalitatea de interpretare a anchetelor, care a stabilit, practic, o nouă tendință în dialectologia românească: „sistem(ul) dezvoltat în ALR (cu semne pentru sugerare, corectare, ezitare), constituie o semnificativă deschidere spre receptarea și interpretarea materialelor prin raportare la procesul de comunicare”²³. În urma elaborării acestor prime atlase lingvistice românești, s-a stabilit, în primul rînd, distribuția dialectală a limbii române, aceasta fiind compusă din patru dialecte: dacoromân, aromân (denumit, pînă la Weigand, macedoromân sau macedonean), meglenoromân și istroromân. Dialectul dacoromân, cel mai utilizat dintre cele patru, se vorbește pe teritoriul României, la nord de Dunăre, și este, la rîndu-i, împărțit în mai multe graiuri, denumite de unii cercetători și subdialecte. În funcție de școala din care face parte sau de propriile preferințe, fiecare cercetător a încercat o împărțire cît mai justă a graiurilor românești, dar limitele unui grai sînt relative, tocmai de aceea, mai multe listărisînt posibile. Vom aminti acum două dintre cele mai renumite și utilizate împărțiri și anume: după școala clujeană, în speță după studiile realizate de Sever Pop și Emil Petrovici, în dialectul dacoromân există cinci graiuri: bănățean, muntenesc, moldovenesc, maramureșean și crișan; o clasificare mult mai detaliată ne oferă în istorie Gheorghe Ivănescu, care împarte dialectul dacoromân în nu mai puțin de douăzeci de subdialecte/graiuri: bănățean, hațegan, crișean-someșan, maramureșean, ardelenesc, ardelenesc central, ardelenesc de sud, ardelenesc dinspre Moldova, bucovinean, moldovenesc de nord, moldovenesc de nord fără închiderea vocalelor e, ă, o, moldovenesc propriu-zis, moldovenesc din jurul Bacăului, putnean/vrîncean, muntenesc cu labialele intacte, muntenesc de est cu origine ardelenescă, doborgean, oltenesc de nord-est, oltenesc de nord-vest, oltenesc de sud²⁴. Un moment important și mai apropiat de contemporaneitate îl reprezintă NALR-ul, adică *Noul Atlas Lingvistic Român* pe regiuni, care, fiind astfel focalizat, poate oferi o imagine cu mult mai amănunțită asupra vorbirii locuitorilor României din diferite zone.

Geografia lingvistică „ne introduce oarecum în laboratorul graiului viu”²⁵, fiind o metodă ce nu studiază limba, ci vorbirea, dacă ar fi să ne raportăm la distincțiile saussuriene²⁶. Dar ce importanță are analiza vorbirii pentru lingvistică în general? „Cercetarea limbii vii e importantă, desigur, pentru că ea permite relevarea bogăției formelor de realizare a limbii, și, prin aceasta, cunoașterea mai

²²Valeriu Rusu, *Introducere în studiul graiurilor românești*, Editura Științifică, București, 1977, p. 12.

²³Stelian Dumistrăcel (coord.), *op. cit.*, p. 47.

²⁴Adrian Turculeț, *Dialectologie română*, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, Iași, 2002, p. 39, 77, 83-84.

²⁵Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică – evoluție, curente, metode*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1962, p. 160.

²⁶Ferdinand de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, Editura Polirom, Iași, 1998.

completă a structurii unui anumit idiom. [...] Cercetările de dialectologie pun la îndemîna lingvisticii generale materialul necesar pentru explicarea corectă a unor procese și realități universale, cum ar fi: diversificarea și unificarea limbilor, schimbarea lingvistică, relația dintre limbă și societate etc.”²⁷ prin aceste efecte, ea ajută la dezvoltarea gramaticii istorice, a istoriei limbii literare și a filologiei. „Dezvoltarea ulterioară a cercetării dialectologice a dovedit atît eficiența practică a acestei metode, cît și importanța teoretică a principiilor formulate de Jules Gilliéron. Ca dovadă, poate fi invocat, în primul rînd, numărul mare de atlase lingvistice realizate pînă astăzi”²⁸. Este clar, astfel, că metoda geografiei lingvistice a lărgit orizonturile cercetărilor lingvistice, avînd un impact benefic atît asupra disciplinei căreia, practic, i-a „proclamat independența”, și anume dialectologia, cît și asupra altor discipline convergente, cum ar fi: gramatica istorică, istoria limbii, istoria limbii literare, istoria poporului, teoria literară, onomasiologia, semantica, etnologia și folclorul, onomastica (toponimia și antroponimia), lingvistica generală și filologia în genere.

Valeriu Rusu, în *Introducere în studiul graiurilor românești*, afirma: „În timp ce prin metoda monografică se studiază *graiul* (într-o perspectivă închisă, de «celulă lingvistică») prin metoda geografiei lingvistice se studiază răspîndirea și evoluția unei *forme* (fonetică, morfologică, sintactică etc.) în cîteva sau în toate graiurile unei limbi; de aici decurge scopul principal al geografiei lingvistice: reconstituirea *istoriei* (stratigrafiei) formelor pe baza repartiției actuale [...]. Geografia lingvistică are avantajul de a prezenta faptele dintr-o perspectivă largă, cu o capacitate *explicativă* mai mare, cel puțin în anumite domenii, decît monografia dialectală”²⁹. O altă problemă a lingvisticii generale pentru care geografia lingvistică poate veni cu soluții este inovația în limbă. De-a lungul anilor, aceasta a fost o întrebare fără răspuns pentru mulți cercetători: Cum apare inovația în limbă, cum se nasc, de fapt, noile cuvinte? Ulterior, s-a demonstrat că orice inovație de acest tip pornește efectiv de la un singur vorbitor, propagîndu-se prin pași mărunți, de la grupuri mici pînă la comunități întregi, iar lungimea vieții acestui nou cuvînt este direct proporțională cu utilitatea sa. Geografia lingvistică este foarte importantă în procesul de analiză a inovației deoarece: „această metodă permite să descoperim centrele de inovație lingvistică și să urmărim cum inovațiile se răspîndesc. Prin folosirea geografiei lingvistice, studiul raportului dintre vechi și nou capătă noi dimensiuni. Noua metodă a dus apoi la dezvoltarea studiilor de semantică și onomasiologie, după cum a dat impuls cercetărilor raportului dintre dialectologie și etnografie, legăturii dintre cuvinte și lucruri, ca aplicare a principiului din lingvistica generală cunoscut sub numele de «*Wörter und Sachen*». În sfîrșit, necesitatea completării studiului pe orizontală cu studiul pe verticală a limbii și al variației ei teritoriale dă un impuls alcătuirii de monografii și glosare dialectale”³⁰.

Însă, ca orice metodă de cercetare existentă, metoda geografiei lingvistice are atît avantaje, cît și dezavantaje. Posteritatea a demonstrat că avantajele ei sînt cu mult mai valoroase și mai importante decît dezavantajele, fiind, după cum am precizat și demonstrat anterior, utilă atît dialectologiei, în primă fază, cît și altor discipline adiacente, mai noi sau mai vechi; dar nici dezavantajele nu pot fi omise, acestea fiind reale și cu un impact obiectiv, fie el minor. În primul rînd, metoda geo-lingvistică, cum mai este ea numită în anumite studii, după Bartoli, nu poate fi aplicată decît într-un anumit timp și spațiu, adică: „geografia lingvistică nu permite studierea tuturor particularităților ariilor dialectale; nu se poate studia, spre exemplu, decît o parte din tezaurul lexical al unui dialect; această cercetare privește mai ales lexicul obiectiv, ceea ce face ca numeroase cuvinte afective să nu fie luate în discuție; studiul sintaxei nu se poate face astfel decît într-o mică măsură, pornind numai de la atlasele lingvistice; există și unele riscuri în formularea concluziilor, deoarece cercetătorul este obligat să opereze numai cu idiolecte; geografia lingvistică a pus prea mult accent pe variație, pe faptele lingvistice luate separat, ceea ce a dus la o «*image atomistică* a

²⁷Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *op. cit.*, p. 13.

²⁸*Ibidem*.

²⁹Valeriu Rusu, *op. cit.*, p. 83.

³⁰*Dialectologie română*, p. 92.

limbii» (*TDR*) etc. [...] Unele dintre aceste obiecții au fost, cu vremea, înlăturate³¹; Un alt factor important de precizat în ceea ce privește neajunsurile metodei geografiei lingvistice este subiectivitatea acesteia, atât din punctul de vedere al anchetatorului, sau, respectiv, al dialectologului, al cercetătorului, cât și din punct de vedere al informatorului, fiecare fiind influențat de propria experiență de viață, propriile opinii, propria școlarizare ș.a.m.d. Acestea influențează atât studiile de dialectologie, cât și cele de onomastică, iar pentru acest argument aducem în discuție o afirmație dintr-un studiu de toponimie și antroponimie: geografia lingvistică, „Deși este metoda curentă a cercetărilor lingvistice de naturi diferite, apar numeroase neajunsuri în utilizarea ei. În primul rând, informatorul trebuie să fie un foarte bun cunoscător al tuturor locurilor cercetate, dar și un bun cunoscător al tradițiilor locale, al oamenilor și chiar al istoriei. Descoperirea la un singur informator a tuturor acestor calități e dificilă, dar necesară [...]. O altă problemă care se cere rezolvată este subiectivitatea afirmațiilor unui singur informator și chiar a mai multora.”³² Urmărind obiectivitatea anchetelor și, ulterior, a materialului cules, supus apoi analizei, trebuie respectate o serie destul de vastă de criterii, schițate încă din materialele lui B. P. Hașdeu, și anume: informatorul să răspundă doar la întrebările despre care are habar, anchetatorul să noteze cu exactitate originea, localitatea natală a subiectului și localitatea în care se face ancheta (nu cu aproximație, ci cu precizie; iar de preferat să fie aleși informatori originari din locul de unde se face ancheta, ideal chiar să nu fi fost ieșiți, plecați din zona respectivă, evident din cauza faptului că schimbarea domiciliului, fie și pentru o perioadă relativ scurtă, ne schimbă felul de a vorbi); cuvintele pe care le urmărim, fie din punct de vedere lexical, fie din punct de vedere fonetic, al pronunției, să fie folosite în propoziții, în sintagme, pentru o înțelegere cât mai bună a sensului acestora; transcrierea fonetică să fie cât mai apropiată de realitatea graiului viu; indicarea numelui, a vârstei, a sexului, a ocupației (să se aleagă, preponderent, subiecți ce au o ocupație caracteristică zonei), a nivelului de școlarizare sau a evenimentelor importante din viața informatorului (de exemplu dacă a urmărit sau nu serviciul militar și unde, sau dacă a fost plecat în străinătate și pe ce perioadă ș.a.) sînt esențiale pentru interpretarea rezultatelor atât pentru dialectologie, cât și, mai cu seamă în ultimele decenii, pentru sociolingvistică, direcția în care se îndreaptă, cumva natural, firesc, studiile despre vorbire. Astfel, pentru o anchetă cât mai reușită, două dintre condițiile preliminare sînt: să existe o relație de strînsă legătură între laturile imaginarii triunghi format de: anchetator, chestionar și informator; anchetatorul să fie extraordinar de obiectiv, bine informat și să aibă mereu în minte scopul cercetării; chestionarul să fie foarte bine elaborat, la subiect și să urmărească, de asemenea, scopul anchetei; iar informatorul să fie potrivit (adică să existe printre informatori atât tineri, cât și vîrstnici, atât femei, cât și bărbați, cu studii medii și pe cât posibil băștinași, pentru că ei pot preleva cel mai util material dialectal).

Un *dialect* este un „sistem de iso-glose, adică de fapte lingvistice analoge”³³. În lucrările de specialitate se folosesc anumiți termeni ca: „isofonă”, „isomorfă”, „isolexă”, „pentru a denumi liniile care delimitează ariile în care se înregistrează același tratament fonetic, aceeași formă morfologică și, respectiv, aceeași denumire a unei anumite noțiuni. [...] Termenul generic folosit, pentru toate tipurile de linii demarcativ menționate, este isoglosă. [...] Adîncirea cercetărilor de geografie lingvistică a determinat «reabilitarea» conceptului de dialect”³⁴. Dialectologia înregistrează „varietatea idiomatice și o studiază ca atare (nereducînd-o la omogenitate) și încearcă, din însăși această varietate, să formuleze deducții în legătură cu modul în care funcționează, se constituie și se modifică tradițiile idiomatice”³⁵. Dialectele au fost studiate în primă fază prin intermediul monografiilor dialectale. Deși trebuie recunoscut meritul acestor monografii dialectale, care au adus un plus în studierea variantelor teritoriale ale limbii (dialecte, subdialecte, graiuri,

³¹ *Ibidem*, p. 94.

³² Petru Tomegea, *Valea Rîșcăi. Toponimie și antroponimie*, Editura Junimea, Iași, 2018, p. 16-17.

³³ Eugen Coșeriu, *Sincronie, diacronie și istorie. Problema schimbării lingvistice*, versiune în limba română de Nicolae Saramandu, Editura Enciclopedică, București, 1997, p. 79.

³⁴ Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *op. cit.*, p. 64-65.

³⁵ Coșeriu, *Lingvistică*, p. 113.

subgraiuri, idiolecte), nu puteau fi aplicate, ca metodă, cel puțin nu complet și corect, exhaustiv, la o unitate mai generală, tocmai de aceea geografia lingvistică vine în completarea ei: „Cel mai important moment în evoluția studiilor de dialectologie este apariția geografiei lingvistice [...]: încercînd să înregistreze cît mai multe graiuri și dialecte și să le prezinte în monografiile dialectale (studii ample consacrate unei unități lingvistice sau, exclusiv, unei probleme), cercetătorii și-au dat seama că această modalitate, satisfăcătoare pentru investigarea în profunzime a unui domeniu lingvistic mai restrîns (grai, dialect), este insuficientă pentru înregistrarea faptelor lingvistice de pe un domeniu mai întins (limbă națională, de exemplu): dat fiind că nu toate subdiviziunile unei limbi naționale puteau avea în același timp monografia lor dialectală, imaginea globală a teritoriului întins apărea fragmentată și totodată neunitară (materialul dialectal fiind cules de mai mulți cercetători, cu metode diferite, vizînd nivele lingvistice diferite etc.) Totodată, operația de înregistrare globală și simultană a varietății dialectale de pe un teritoriu întins presupune o mare cantitate de timp, ceea ce ar duce la publicarea cu întîrziere a unui material care se schimbă (pentru că limba e în continuă mișcare, schimbare, mai ales aspectele ei nenormate). Așa s-a născut ideea geografiei lingvistice (a lingvisticii geografice), ca o posibilitate mai adecvată, mai rapidă, mai cuprinzătoare”³⁶.

Punînd la o parte toate aceste aspecte terminologice și aplicative referitoare la metoda geografiei lingvistice ca modalitate principală de perelevare de material lingvistic, evidențiind importanța metodei în investigarea aspectului vorbirii și în elaborarea hărților și ulterior a atlaselor lingvistice (cele mai eficiente instrumente și surse de studiu), dar și limitele acestei metode, fiind relevantă doar pentru un anumit moment dat, neopunîndu-se metodelor și cercetărilor anterioare, ci încadrîndu-se în lingvistica generală și modificînd-o, pe anumite părți, putem concluziona prin cuvintele lui Eugen Coșeriu: „Concepută inițial ca activitate preliminară de culegere și înregistrare de materiale, *geografia lingvistică* a obținut deja, în acest plan, realizări foarte importante, perfecționînd din ce în ce mai mult metodele de investigare directă a realității multiforme a vorbirii și punînd la dispoziția lingviștilor aceste instrumente eficiente (și, în același timp, izvoare) de studiu care sînt atlasele lingvistice [...] (geografia lingvistică a demonstrat) că, așadar, cuvintele sînt forme de cultură care însoțesc în răspîndirea lor conceptele și obiectele de civilizație [...] geografia lingvistică a făcut să se vadă limpede că fiecare cuvînt, fiecare formă lingvistică își are propria sa istorie și a contribuit în felul acesta la modificarea concepției însăși a istoriei limbii, care nu mai este isotrie a unui bloc unitar văzut numai în relațiile sale externe, ci – după cum s-a arătat – istoria unui joc constant, și nuanțat la infinit, între inovație și conservatorism, între vorbirea concretă a individului care realizează o traducere lingvistică și limba unei comunități istorice, care se alimentează continuu din actele lingvistice individuale”³⁷. Dialectologia, ca știință autonomă, se poate studia pe mai multe compartimente: descriptivă sau teoretică; diacronică sau sincronică; tradițională, structurală, transformațională sau sociologică³⁸. Metodele sale nu se opun, ci converg, iar „cea mai recentă orientare în dialectologie este de natură socio-lingvistică”³⁹. Toate aceste noi moduri „de a privi și de a descrie variația lingvistică teritorială, indiferent de specificul fiecăreia, demonstrează un fapt cert: graiurile și dialectele nu mai sînt considerate «rudele sărace» ale limbii, ele sînt ipostaze locale, realizări regionale, concrete ale limbii comune, ca atare ele sînt obiecte lingvistice, așa cum sînt și limbile, și pot fi studiate cu aceleași metode”⁴⁰. Luînd în considerare toate acestea, cercetările dialectale și socio-lingvistice sînt încă într-o perioadă propice, de înflorire, fie că acestea vizează aspecte generale sau teoretice, fie că sînt aplicate pentru particularități regăsite în zone restrînsse sau foarte specifice, iar cel mai important este de punctat faptul că prin toate aceste studii, aplicate în lingvistică, folosind metode și instrumente geografice, se pot ajunge la concluzii ce nu interesează

³⁶Matilda Caragiu-Marioțeanu, *op. cit.*, p. 21.

³⁷Coșeriu, *Lingvistică*, p. 72.

³⁸Matilda Caragiu-Marioțeanu, *op. cit.*, p. 1-20.

³⁹*Ibidem*, p. 22.

⁴⁰*Ibidem*, p. 23.

exclusiv lingvistica și filologia, ci și geografia, istoria, sociologia și devin cu adevărat studii culturale asupra specificului unui popor, a unei nații.

BIBLIOGRAPHY

- Caragiu-Marioțeanu, Matilda, *Compendiu de dialectologie română (nord – și sud-dunăreană)*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1975
- Constantinescu – Dobridor, Gheorghe, *Dicționar de termeni lingvistici*, Editura Teora, București, 1998
- Coșeriu, Eugen, *La geografía lingüística*, Montevideo, Instituto de Filología, Facultad de Humanidades y Ciencias, Universidad de la República, 1956
- Coșeriu, *Lingvistică* = Coșeriu, Eugen, *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică*, Editura Știința, Chișinău, 1994
- Coșeriu, Eugen, *Sincronie, diacronie și istorie. Problema schimbării lingvistice*, versiune în limba română de Nicolae Saramandu, Editura Enciclopedică, București, 1997
- Dialectologie română* = Caragiu Marioțeanu, Matilda; Giosu, Ștefan; Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana; Todoran, Romulus, *Dialectologie română*, Editura didactică și pedagogică, București, 1977
- Dumistrăcel, Stelian (coord.), *Ancheta dialectală ca formă de comunicare*, Editura Academiei Române, Iași, 1997
- Gafton, Alexandru, *Elemente de istorie a limbii române*, Editura Restitutio, Iași, 2001
- Guia, Sorin, *Elemente de dialectologie română*, Editura Vasiliana '98, Iași, 2014
- Guia, Sorin, *Dialectologie română – studii și corpus de texte*, Editura Vasiliana '98, Iași, 2014
- Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, *Probleme de dialectologie română*, Centrul de multiplicare al Universității din București, 1973
- Iordan, Iorgu, *Lingvistica romanică – evoluție, curente, metode*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1962
- Rusu, Valeriu, *Introducere în studiul graiurilor românești*, Editura Științifică, București, 1977
- Saussure, Ferdinand de, *Curs de lingvistică generală*, Editura Polirom, Iași, 1998
- TDR* = Rusu, Valeriu (coord.), *Tratat de dialectologie românească*, Editura Scrisul românesc, Craiova, 1984
- Tomegea, Petru, *Valea Rîșcăi. Toponimie și antroponimie*, Editura Junimea, Iași, 2018
- Turculeț, Adrian, *Dialectologie română*, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, Iași, 2002